

הם היו שם...

נושא השואה הוא נושא טעון וקשה להוראה, הן על התלמידים והן על המורים. יש חילוקי דעות כיצד לעסוק בו בעבודה עם ילדים. הקושי של המורה נובע מצד אחד מהתמודדות עם נושא המספר על אירועים קשים ואכזריים ומצד שני- התמודדות של קהל היעד שהם תלמידים צעירים. השירים עוסקים בזיכרון השואה מזוויות אישיות ומתחברים לזיכרון המשותף.

הוראת השואה באמצעות ספרות היא אמצעי ליצירת אמפאטיה והשלכה בדרך ליצירת מודעות והתמודדות. באינטראקציה בין הקורא והספרות השיח נסוב על דמויות ואירועים בשיר או בסיפור ולא במסמכים היסטוריים. השיח אודות השואה אינו עוסק במיליוני ההרוגים אלא בסיפור פרטי של משפחה, אדם ולעתים חפץ שניתן להזדהות איתם.

שם – דוד סנדו

לניצולים רבים היה קשה להגות את שמות מחנות הזוועה בהם שהו בזמן מלחמת העולם השנייה. הביטוי "שם" נוצר כביטוי מכליל לכל המקומות בהם התרחשו דברים נוראים להבדיל מ"כאן" ו"עכשיו".

- ❖ הסבירו למה הכוונה בביטוי "שם".
- ❖ אילו ביטויים בתוך השיר רומזים שהשיר עוסק בנושא השואה? ("שם", גדר התיל, הפחד, נר זיכרון...)
- ❖ בשיר מופיע הדימוי של העקידה. היזכרו במעשה העקידה מן המקרא, מהן המשמעויות של האירוע? כיצד מתקשרת העקידה לשיר ולנושא השואה?
- ❖ מה, לדעתכם, משמעות האור בשיר?
- ❖ הנר מתואר בביטויים מנוגדים: "האור, נר זיכרון טרי ושקט".
- זיכרון גועש ולוהט
- בדרכי קיץ מאובקות".
- מהי, לדעתכם, משמעות הצירופים האלה?
- (נר זיכרון דולק בענווה, בשקט ובצניעות, אך הזיכרונות שהוא מייצג גועשים ולוהטים).

מספר על היד – אלה דור-און

צעירים פוגשים את נושא השואה באופנים שונים. הדובר בשיר שלפנינו נתקל בנושא באמצעות מספר על היד. לא מיד התקשר המספר עם השואה. העניין היה לא ברור ולכן נותרה הסקרנות. רק כעבור מספר שנים הדובר מבקש לדעת, מבקש לקבל הסבר. בשיר ישנו סוד שמתפענח לאט לאט.

- ❖ ספרו את ספור השיר בלשונכם.
- ❖ הספור שבשיר מתאר התרחשות אינטימית בין הסבתא לנכדה. העתיקו ביטויים המעידים על כך.
- ❖ "לסבתא שלי מספר על היד/ לא נמחק עם הזמן, טבוע לעד" מהי משמעות הדברים? (לביטוי "טבוע לעד" יש משמעות כפולה: אחת חיצונית – פיזית והאחרת פנימית-נפשית).
- בתחילת השיר שני הצדדים עדיין לא מוכנים להסבר אודות המספר. הנכד בגלל גילו הצעיר והסבתא מתוך התחשבות בגילו הצעיר של הנכד ואולי גם מתוך קשיים פנימיים שלה.
- ❖ העתיקו מתוך השיר את הביטויים שמעידים על שיח בין הסבתא לנכד, שיח גלוי או סמוי.
- ❖ מה דעתכם על השיח שמתנהל ביניהם מבחינת אווירה, תכנים, מבטים... ?
- ❖ מה למד הילד מתוך הספורים של סבתו?
- ❖ מה, לדעתכם, מביעה הנשיקה בשורות האחרונות של השיר?
(הנשיקה מביעה הזדהות, הבנה ונחמה).

שכני- עדולה

- השיר כתוב באיפוק רב. השורות קצרות ומעטות.
- ❖ הדובר בשיר מתבונן סביבו. ספרו מה הוא רואה?
 - ❖ בכל בית נזכרת מחשבה אחת של הדובר אודות השכן. ציינו אותה.
(באופן כזה הוא צובר מידע על השכן)
 - ❖ למרות שהילד יודע דברים רבים אודות השכן ביום השואה הוא חושב רק על דבר אחד. על מה הוא חושב ולמה?

בחזרה לאושוויץ-אבנר טריינין

המוטיב המרכזי הוא פסי הברזל של הרכבת. הרכבות סימלו את המסעות לקראת המוות והדובר בשיר זוכר את שקשוק הגלגלים. הוא נודר נדר לא למות עד שיזכה לראות את פסי הרכבת כפסים רגילים. להפתעתו הוא רואה לצד הפסים פרחים. ההפתעה מבוטאת במילת הקריאה 'הו' ובסימן קריאה. הפרחים מהווים ניגוד גמור להתרחשויות השואה (מוטיב הפרחים עולה במספר שירים העוסקים בשואה).

❖ מה מזכיר מבנה השיר?

(המבנה החיצוני של השיר מזכיר רכבת, הבנויה מקרונות-קרונות, בתים-בתים).

❖ נסו לקרוא את השיר בקול. מהו הקצב שנוצר?

(המקצב מונוטוני, כמו שקשוק גלגלי רכבת בנסיעה. המקצב אינו זורם, כי המלים ארוכות).

❖ מה מסמלים הפרחים בשיר? מדוע הוא מופתע לראותם?

הזעקה – ש' שלום

❖ מהי לדעתך הזעקה שהדובר התכוון להשמיע בחצר רבו? למי היא מופנית?

❖ מדוע בחר המשורר בספרה 'שבע'? מה משמעותה ביהדות?

❖ הדמויות בשיר קשורות לדת ולמסורת היהודית. צטטו מתוך השיר ביטויי המעידים על כך.

❖ כתוב בלשונך איזו שבועה נשבעו השבעה. מדוע היה חשוב להם להישבע שבועה כזאת?

❖ האדם שנותר מנסה לקיים את השבועה במאמץ רב. כיצד נודע לנו על כך?

❖ מהי משמעות כותרת השיר וכיצד היא באה לידי ביטוי בשיר עצמו?

❖ האדם שנותר הגיע לחצר הרבי בשבת. מהי משמעות השבת ליהדות בכלל ובהקשר השיר במיוחד?

שלג בפולין יורד – אברהם ברוידס

השיר מזכיר ברמיזות אירועים מהשואה על רקע עונת החורף.

השיר תמציתי. המילים מעטות ונבחרו בקפידה. כל מלה מכילה התרחשויות וסצנות שלמות.

הסצינות אינן אישיות אלא מייצגות גודש של אירועים קשים.

בשיר מתואר שלג שיוורד בפולין. זה עשוי להיות מראה מרהיב ולעורר זיכרונות נעימים של לובן טהור,

בוהק, משחקים בשלג, צחוק ושעשועים. אך מיד בשורה השנייה התיאור

משתמש במלים חדות וחותכות "רשפי קור ורוחות" ללמדנו שאין פה תמונת נוף פסטורלית. השימוש בביטוי "קלגס" יוצר את השיוך של האירוע ההיסטורי. על הרקע הזה קופא הקדיש בפי האומר אותו, ובמקום תחושה של לובן וטוהר מתקבלת תמונה של חורבן ובעירה, של פיח שחור מארובות הכבשן שמכסה בשחור את יפי הלבן והטוהר. בשיר ביטויים מנוגדים המבליטים את הרוע והאכזריות של התקופה. כל הטבע חווה את האירוע הדרמטי של הרצח והמוות.

- ❖ רשמו את כל הביטויים שמתארים את עונת השנה. מה מיוחד בה ומהי משמעותם?
- ❖ זהו ביטוי מנוגדים בשיר. הסבירו אותם.
(הניגודים מובלטים בעזרת צבעי השחור והלבן ובעזרת אובייקטים מן הטבע וההתנהגות האנושית המבטאים חוס וקור).
- ❖ רשמו את הביטויים הקשורים לנושא השואה. מה מזכירים לכם הביטויים הללו מן ההיסטוריה?
- ❖ מדוע, לדעתכם, מוזכר הביטוי "שלג בפולין יורד" בראש שלושת בתי השיר?
- ❖ מי הם קדושי ת"ש? מדוע הם קדושים בעיני המחבר?
(ת"ש – 1940 תקופת מלחמת העולם והשואה)
- ❖ בחרו שורה או ביטוי מתוך השיר המרגשים אתכם במיוחד. הסבירו את בחירתכם.
- ❖ אלו אותיות מרבות לחזור בשיר ומה הן תורמות לאווירה?
(האות ש חוזרת פעמים רבות "שלג. . . רשפי. . . קדיש. . . שלג. . . שחור. . . אות ש יוצרת שריקה של רוח וסערה ומגבירות את תחושת הקור והכפור).
- ❖ עיינו בשיר "השלג הראשון" מאת שאול טשרניחובסקי. איזו אווירה מורגשת בשיר?
(שיר אופטימי מלא שמחה עם השלג, הלבן ואווירת ההשתובבות והמשחק. ניכר כי הכל שמחים לקראת השלג ומברכים אות אפילו העורב השחור שעל העץ).
- ❖ השוו את שירים "שלג בפולין יורד" ו"השלג הראשון" מבחינת מועד הכתיבה, תוכן, תמונות ותיאורים בשיר, בחירה במילים ושימוש בדימויים.
(שימו לב למועד כתיבת השירים – השיר "השלג הראשון" נכתב ב- 1904 – והשיר "שלג על פולין נכתב לאחר מלחמת העולם השנייה).

דרכו האחרונה – אנדה עמיר

השיר עוסק באירוע מתקופת מלחמת העולם השנייה בגטו וארשה. יאנוש קורצ'אק מתפנה מבית היתומים שאותו ניהל, יחד עם הילדים ששהו בו באותה תקופה. השיר פותח במלה "הוא" המכוונת לדמותו של קורצ'אק. לאורך כל השיר לא מוזכר שמו, אלא רק מסופר על האירוע ועל התנהגותו. תשובה לשאלה של הקורא מי זו הדמות המכונה "הוא" הפותחת את השיר, מתקבלת בשורה הרביעית: "אנה – אן נלכה כעת" –? שואלים ותמהים ילדיו" (לכותב השיר לא היה ספק, שבעזרת הרמזים הסמויים המפוזרים בשיר, הקוראים יזהו את הדמות. שמו של קורצ'אק אינו נזכר בצורה מפורשת כלל.

- ❖ מהי הסיבה שהילדים בשיר מכונים "ילדיו"?
- ❖ מומלץ לקרוא על פועלו של יאנוש קורצ'אק ולהרחיב את הידע על דמותו.
- ❖ ניתן לשוחח על השאלה מה מיוחד בדמותו של קורצ'אק. (כדאי להבליט שני צירים מרכזיים. האחד ייחודיות משנתו החינוכית של קורצ'אק והתנהגותו כמחנך ומנהל בית יתומים. הציר השני מלחמת העולם השנייה וההליכה עם הילדים אל מותם)
- ❖ מדוע נקרא השיר "דרכו האחרונה" ולא "דרכם האחרונה". (כותרת זו מכילה גם את הילדים, שגם עבורם זו דרך אחרונה).
- (ייתכן שהביטוי "דרכו האחרונה" לקוח מתוך "שיר הפרטיזנים" הפותח במלים: "אל נא תאמר הנה דרכי האחרונה" מאת הירש גליק, תרגם אברהם שלונסקי.
- ❖ ספרו, מתוך השיר, על פעולותיו של קורצ'אק בזמן הצעידה עם קבוצת הילדים. מה מיוחד בהן? איזו אווירה הוא משתדל ליצור? באילו ביטויים משתמש המחבר?
- ❖ מה דעתכם על סיום השיר? מה פירוש הביטוי "הוא איתנו, לעד, לעולם".
- ❖ השיר נקרא "דרכו האחרונה" – האמנם? (תורתו החינוכית של קורצ'אק נלמדת ומיושמת עד ימינו. הוא כתב ספרים רבים, ביניהם ספרי ילדים, שמתורגמים ונקראים גם בימינו. האם אין זה מעיד שדרכו לא תמה? שרעיונותיו ממשיכים להאיר את דרכם של אנשי חינוך והורים עד ימינו?)
- ❖ התבוננו בתמונת הפסל של יאנוש קורצ'אק שיצר הפסל ברוך סקציאר. הפסל מוקם ב"יד ושם" בשנת 1978:

<http://www.yadvashem.org/yv/he/visiting/map.asp>

מה מיוחד במיקום של קורצ'אק בתוך הפסל? מה דעתכם על הפנים והיד הגדולים במיוחד בדמות של קורצ'אק? מדוע לדעתכם בחר היוצר בעיצוב זה?

”הזהו אדם?” פרימו לוי

קטע מתוך הספר

פרימו לוי מציג תהליך של מחיקת האדם היהודי. התהליך מתחיל באיסוף כל החפצים שסבבו את האדם וייצגו את חייו יום יום שלו כמו גם את מהותו הרוחנית והסתיים בהשמדה הפיסית שלו. בקטע מתוך הספר מנסה לוי להמחיש ולו במעט את המשמעות הכפולה של המושג השמדה. בדבריו הוא מאיר את הקשר שבין הגזילה של כל חפץ פיזי, החל מן הבית וכלה באחרון הפריטים האישיים שהיו שייכים לכל יהודי לבין הצגת היהודים כ”קליפה ריקה” מיותרת שאפשר להשמיד אותה. נושאים לדיון:

❖ מהו, לדעתכם, הקשר בין אדם וחפציו?

(חפצים מייצגים חיי יום יום, שגרות, אמונות, נטיות, זיכרונות ויוצרים זהות של אדם).

❖ בחרו חפץ שלדעתכם מייצג אתכם והסבירו את בחירתכם.

שיר השירים - יעקובוס קמבנליס

שיר אהבה בין הדובר בשיר לבין אסירה במחנה מאוטהאוזן. תקופת מלחמת העולם השנייה מהווה רקע לסיפור שנרקם בתנאים בלתי אפשריים, כעדות לעוצמתה של רוח האדם. האהבה פרוחה בתוך המקום הנורא והיא מצוירת בעדנה וברוך. האוהב מלא באהבתו וגאה באהבתו. הוא זה שעומד על ייחודה בהצהירו: ”איש לא ראה, איש לא ידע עד מה יפה הייתה”.

❖ השוו בין דיוקן האהובה שמשרטט הדובר בשיר לבין הדיוקן שרואות חברותיה של

האהובה. ממה נובע ההבדל בתיאור?

(בתוך התופת של המחנה נוצרה מערכת יחסים אישיים ומלאי אהבה. הדובר רואה את יופיה הפנימי של אהבתו, למרות השמלה הפשוטה והתנאים הקשים. חברותיה לעומת זאת, ראו את המציאות: ”ראינו אותה קפואה בכיכר גדולה, מספר על זרועה הלבנה/ כוכב צהוב לה על לבה...”)

❖ תיאור האהובה כולל פרטים שנראים שוליים. על מה לדעתכם מעיד הדבר?

(גם במקום הנורא ההוא השתדלו האסירים לשמור על משהו מהחיים הקודמים שלהם

במקרה זה הופעה אסתטית. הנערה עונדת מסרק קטן לשערה בניסיון להראות טוב יותר).

❖ השיר בסגנונו שואל ביטויים ומבנים לשוניים משיר השירים. לדוגמא: ” מה יפה אהבתו/

בשמלת החול הפשוטה שלה”. הצהרת אהבה והערצה.

ובשיר השירים: "מה יפו דודיך אחותי כלה מה טובו דודיך מייך וריח שמניך מכל בשמים" (שיר השירים, ד' פס' 10).

וכן בשיר: "הגדנה בנות אושוויץ, בנות דכאו, אמורנה/ראיתן את אהבתי?"
ובשיר השירים: "בקשתי את שאהבה נפשי בקשתי ולא מצאתיו. . . אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחובות אבקשה את שאהבה נפשי בקשתי ולא מצאתיו" (שיר השירים פרק ג' פס' 1-2).

רצוי להתעכב על הפריטים בשיר שמסמלים את השואה כמו המספר על הזרוע, הטלאי הצהוב וכן המקומות הנזכרים כגון מחנות העבודה וההשמדה: אושוויץ, מאוטהאוזן ובלזן.

השיר שלפנינו הוא חלק ממחזור שירי אהבה בשם: "שיר השירים" שכתב קמבנליס. בנוסף כתב את המחזה "מאוטהאוזן" בו מתוארות חוויותיו מכליאתו במחנה זה. הספר יצא לאור בעברית בשנת 2006. מומלץ לקרוא על היוצר ועל הספר באתר:

<http://www.text.org.il/index.php?book=0506116>

המבריה הקטן – הנריקה לזוברט

השיר מתאר פרק בחיי הילדים בגטו ורשה. בהיפוך תפקידים לקחו על עצמם הילדים להביא מזון לתוך הגטו, למשפחה ולאימא, תוך סיכון עצום של חייהם.

- ❖ תארו את התרשמותכם בעקבות קריאת השיר. מה הרגשתם? על מה חשבתם?
- ❖ ספרו בלשונכם את המסופר בשיר.
- ❖ תארו את המבריה הקטן בביטויים מתוך השיר (מראה חיצוני, אופן ההתנועעות שלו, תכונותיו, רגשותיו)
- ❖ מה לדעתכם מניע את המבריה הקטן לפעולה הנועזת? מה דעתכם על כך?
- ❖ השיר כתוב בגוף ראשון. למה תורמת כתיבה כזו? כיצד השפיעה עליכם כתיבה זו?

בבה שרינה – אנדה עמיר-פינקרפלד

זהו שיר סיפורי.

תיאור אירועי השואה נעשה באמצעות הבובה שרינה השייכת ללאה. מתוך מה שקורה ללאה ובובתה אנו מקבלים שמץ של מושג על מה שחווי ילדים בשואה.

השיר כתוב בעדינות בלי להשתמש במלים דרמטיות ודווקא משום כך הוא מצליח לגעת בלב הקורא ולהעביר אליו את אירועי הזוועה. כמו כן, היוצרת בוחרת באמצעי ההאנשה וההשלכה. תיאור התחושות של הבובה למעשה מתאר את תחושותיה של הילדה לאה.

- ❖ קראו את השיר והביעו את התרשמותכם בעקבות הקריאה.
- ❖ בשיר שלושה בתים. מהו הנושא בכל בית ובמה הוא מתמקד?
- ❖ מדוע הבית הראשון מתאר בפירוט רב את הבובה ומערכת היחסים בינה ובין הילדה לאה?
- ❖ ניצולים רבים סיפרו כי במשך המלחמה ליווה אותם חפץ יקר ללבם ממנו לא נפרדו. נסו להסביר מדוע, מזווית עיניהם של האנשים שחווי את המלחמה?
- ❖ חפצים רבים נמצאים בארכיון יד ושם. מהו המשותף ביניהם?

[/http://www.yadvashem.org/yv/he/about/archive](http://www.yadvashem.org/yv/he/about/archive)

נושאים לשיחה בעקבות היחידה:

האם השירים שהובאו לפניכם יכולים להיחשב כמסמכים היסטוריים?
הסבירו את טיעוניכם.

מה מניע את האנשים שחווי את השואה לכתוב אודותיה בסוגות שונות?
(רצון לפרוק חוויות, לשתף, לזעוק ולמחות, להזהיר)

הפעילויות פותחו ע"י חיה לחמן ואיריס ברקוביץ, מרכז תכנון לימודים - מכללת בית ברל

© כל הזכויות שמורות למכללת בית ברל